

คำอธิบายทศพลญาณ

ทศพลญาณ คือ พระญาณที่มีกำลัง ๑๐ พบในมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ (ม.ม. ๑๒/๑๔๘/๑๐๗), อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต (อง.ทสก. ๒๔/๑/๒) และพระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ (อภ.วิ. ๓๕/๗๖๐/๑๗๔) ดังนี้

๑. ฐานาฐานญาณ ปัญญารู้เห็นเหตุว่าเป็นเหตุและผลว่าเป็นผล คือ เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล เช่น มิฉนาคิฏฐิไม่ใช่เหตุของความเห็นผิดสังขารว่าเที่ยง เป็นสุข และเป็นตัวตนแก่พระโสดาบัน แต่เป็นเหตุของความเห็นผิดเช่นนั้นแก่ปุถุชน

๒. กัมมวิปากญาณ ปัญญารู้เห็นผลของกรรม คือ สามารถกำหนดแยกการให้ผลอย่างสลับซับซ้อน ระหว่างกรรมดีกับกรรมชั่วที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ มองเห็นรายละเอียดและความสัมพันธ์ภายในกระบวนการก่อผลของกรรมอย่างชัดเจน โดยเข้าใจกรรมทุกอย่างในอดีต อนาคต และปัจจุบันที่เหล่าสัตว์ทำไว้ว่าให้ผลหรือไม่ให้ผล

อีกอย่างหนึ่ง กัมมวิปากญาณเป็นปัญญารู้เห็นว่ากรรมให้ผลดีด้วยอำนาจของสัมปัตติจักร ๔ ที่ขัดขวางอกุศลและค้ำจุนกุศล คือ ๑) สุกตัญญู ๒) ความงามของร่างกาย ๓) เวลาอันเหมาะสม ๔) การทำสุจริต หรือเป็นปัญญารู้เห็นว่ากรรมให้ผลไม่ดีด้วยอำนาจของวิปัตติจักร ๔ ที่ขัดขวางกุศลและค้ำจุนอกุศล คือ ๑) ทุกตัญญู ๒) ความไม่งามของร่างกาย ๓) เวลาอันไม่เหมาะสม ๔) การทำทุจริต

๓. สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ ปัญญารู้เห็นปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง คือ สุกตัญญู หรือพ้นจากคติ (นิพพาน) เช่น คน ๓ คนร่วมกันฆ่าวัวตัวหนึ่ง แม้ทั้งสามคนจะมีเจตนาฆ่าเหมือนกัน แต่เจตนาของคนที่ ๑ ส่งผลให้ไปเกิดในนรก เพราะชวนชวายในการฆ่าด้วยความตั้งใจ เจตนาของคนที่ ๒ ส่งผลให้ไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน เพราะถูกชักชวนให้ฆ่า ส่วนเจตนาของคนที่ ๓ ส่งผลให้ไปเกิดเป็นเปรต เพราะร่วมฆ่าวัวโดยไม่มีฉันทะจะฆ่า

อีกอย่างหนึ่ง เป็นปัญญารู้เห็นข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่อรรถประโยชน์ทั้งปวง กล่าวคือ ทิฏฐธัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ หรือปรมัตถะ คือรู้ว่าเมื่อปรารถนาจะเข้าถึงคติหรือประโยชน์ใด จะต้องทำอะไรบ้าง มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติอย่างไร

๔. อเนกธาตุนานาธาตุญาณ ปัญญาให้เห็นธาตุจำนวนมากและธาตุต่างกัน คือ ปัญญาเข้าใจสภาวะของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่างๆ เป็นอเนก โดยรู้สภาวะของธรรมชาติทั้งฝ่ายอุปาทินนกลังขารและฝ่ายอนุปาทินนกลังขาร เช่น รู้จักส่วนประกอบต่างๆ ของชีวิต สภาวะของส่วนประกอบเหล่านั้น พร้อมทั้งลักษณะและหน้าที่ของมันแต่ละอย่าง อาทิ การปฏิบัติหน้าที่ของชั้นธายตนะ และธาตุต่างๆ ในกระบวนการรับรู้ เป็นต้น และรู้เหตุแห่งความแตกต่างกันของสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น ความหมายคือ ปัญญาแยกแยะธาตุชนิดต่างๆ พร้อมทั้งเหตุตามนัยว่า ลำต้นของต้นไม้ชนิดนี้มีสีเขียว หรือดำ มีเปลือกละเอียด หนา หรือบาง มีใบเขียว ดอกเหลือง ผลใหญ่หรือเล็ก ผลกลมหรือแบน มีรสหวานหรือฝาด เป็นต้น

๕. นานาธิมุตติกตาญาณ ปัญญาให้เห็นอหยาศัย ความโน้มเอียง ความเชื่อถือ แนวความสนใจ เป็นต้น ของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปต่างๆ กันในกาลทั้ง ๓ คือ อดีต อนาคต และปัจจุบัน

๖. อินทริยปโรปริยัตตญาณ ปัญญาให้เห็นความต่างกันในความยิ่งและหย่อนของอินทริย์ ๕ และอาสยานุสยญาณ คือ ปัญญาเห็นความคุ้นเคยของจิตและอนุสัยของเหล่าสัตว์ที่จะแสดงธรรมโปรดให้บรรลุ โดยเข้าใจว่าสัตว์นั้นๆ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เพียงใด มีกิเลสมาก กิเลสน้อย มีอินทริย์อ่อน หรือแก่กล้า สอนง่ายหรือสอนยาก มีความพร้อมที่จะตรัสรู้หรือไม่ กล่าวโดยสรุปคือ รู้เห็นว่าเหล่าสัตว์แต่ละคนแตกต่างกันตามลักษณะเหล่านี้ คือ

- ก. อินทริย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา มีกำลังมากหรือกำลังน้อย
- ข. ความคุ้นเคยของจิตที่เนื่องด้วยวิภูษะ คือ สัสสตทิฏฐิ และอุจเฉททิฏฐิ (วิภูษาสยะ)
- ค. ความคุ้นเคยของจิตที่ไม่เนื่องด้วยวิภูษะ คือ วิปัสสนาญาณ และมรรคญาณ (วิภูษาสยะ)
- ฌ. อนุสัย ๗ ที่นอนเนื่องในกระแสนจิตซึ่งอาจเกิดขึ้นได้เสมอเมื่อได้เหตุปัจจัยอันเหมาะสม
- ง. สุขจิตและทุกข์จิตคือปัญญากิสังขาร เป็นต้น
- จ. ความปรารถนาอันทรามหรือความปรารถนาอันประเสริฐ

ฉ. กิเลสที่มีกำลังหรือไม่มีกำลัง

ช. ฉันทะที่ติงามหรือฉันทะที่เลวทราม

ฌ. เหล่าสัตว์ที่พระองค์ทรงอธิบายให้เข้าใจได้ง่ายหรือเข้าใจได้ยาก

ญ. เหล่าสัตว์ที่อาจหลุดพ้นได้หรือไม่อาจหลุดพ้น

๗. ฌานาทีสังกิเลสโวทานวุฏฐานญาณ ปัญญาารู้เห็นความเศร้าหมอง (การไม่บรรลु ความชำนาญ) ความหมดจด (การบรรลุความชำนาญ) และการออกจากฌาน ๔ วิโมกข์ ๘ สมาธิ ๓ และสมาบัติ ๙ โดยเป็นปัญญาที่เนื่องด้วยฌานสมาบัติตามนัยว่า บางคนเข้าฌานได้ง่ายหรือ เข้าฌานได้ยาก บางคนออกจากฌานได้หรือไม่สามารถออกจากฌานตามเวลาที่กำหนด บางคน ฌลาดหรือไม่ฌลาดในฌาน บางคนฌลาดหรือไม่ฌลาดในสมาบัติ เป็นต้น

๘. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ปัญญาระลึกภพที่เคยอยู่ในหนหลังได้ ญาณดังกล่าว มีกำลังต่างกันตามบุคคลผู้สร้างบารมี เช่น เติรเถียรระลึกได้ ๔๐ กัป ปกตีสาวกระลึกได้ ๑ พัน กัป มหาสาวกระลึกได้ ๑ แสนกัป อัครสาวกระลึกได้ ๑ อสงไขยกัป ๑ แสนกัป พระปัจเจกพุทธ เจ้าระลึกได้ ๒ อสงไขยกัป ๑ แสนกัป ส่วนพระพุทธรเจ้าระลึกได้ไม่มีขอบเขต ทรงสามารถเห็นได้ ตามต้องการ

๙. จุตูปปาตญาณ ปัญญาู้เห็นจุติและปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตาม กรรม โดยรู้เห็นปัจจุบันรูปารมณที่เกิเกิดขึ้นในขณะที่ใกล้จะจุติและเริ่มปฏิสนธิว่าสัตว์เหล่านี้ทราวม หรือประณีตด้วยตระกูล ทรัพย์ และยศถาบรรดาศักดิ์ สัตว์เหล่านี้มีรูปงามหรือมีรูปทราม เป็น คนร่ำรวยหรือยากจน เป็นต้น ที่จริงแล้วหน้าที่ของญาณนี้คือการเห็นรูปารมณที่อยู่ใกล้จุติกับ ปฏิสนธิเท่านั้น แต่การรู้เห็นว่าทราวมหรือประณีตเป็นต้นเป็นหน้าที่ของยถากัมมุคญาณและ อนาคตังสญาณ

๑๐. อาสวกักขณญาณ ปัญญาู้เห็นความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย คือ อรหัต ตมรรคญาณ

ในบรรดาอาสวะ ๔ คือ กามาสวะ ภวาสวะ ภิฆฐาสวะ และอวิชชาสวะ โสดาปัตติมรรค กำจัดภิฆฐาสวะโดยสิ้นเชิง และกำจัดอาสวะ ๓ อย่างที่เหลือซึ่งทำให้ไปเกิดในอบายภูมิ (อบาย

คมนีย) ได้ แต่ไม่อาจกำจัดอาสวะ ๓ ที่ไม่ทำให้ไปเกิดในอบายภูมิ, สกทาคามีมรรคกำจัดกามาสวะอย่างหยาบ และกำจัดภวาสวะพร้อมทั้งอวิชชาสวะบางส่วนที่อยู่ในบุคคลคนเดียวกัน (ปหานะกฐ) , อนาคามีมรรคกำจัดภวาสวะและอวิชชาสวะบางส่วนที่อยู่ในบุคคลคนเดียวกัน (ปหานะกฐ) ได้เช่นเดียวกัน จะเห็นได้ว่า มรรคญาณเบื้องต้น ๓ ไม่อาจกำจัดอาสวะโดยสิ้นเชิง จึงไม่เรียกว่าอัสวัคชญาณ แม้ผลญาณเบื้องต้น ๓ อันเป็นเพียงผลของมรรคและปราศจากความชวนชวาก็ไม่อาจได้ชื่อว่าอัสวัคชญาณ แต่อรหัตตมรรคเท่านั้นสามารถกำจัดภวาสวะและอวิชชาสวะที่มรรคเบื้องต้นไม่อาจกำจัดได้โดยสิ้นเชิง จึงได้ชื่อว่าอัสวัคชญาณ แม้อรหัตตผลก็เกิดขึ้นหลังจากอาสวะหมดสิ้นไปโดยสิ้นเชิง จึงได้ชื่อว่าอัสวัคชญาณเช่นกัน และเป็นเหตุให้พระอรหันต์ที่ประกอบกับผลในกระแสจิตได้ชื่อว่าชีนาสวะ คือ ผู้สิ้นอาสวะแล้ว

พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมเพื่อโปรดเวไนยชนให้หลุดพ้นโดยพิจารณาด้วยทศพลญาณ ๑๐ อยู่เสมอตามลำดับ กล่าวคือ

๑. ลำดับแรกทรงพิจารณาเหตุว่าผู้ฟังควรได้บรรลุมรรคผลหรือไม่ คือ มีกิเลสอันตรายอันได้แก่นิยตมิจฉาทิฏฐิหรือไม่วิวจฺจนาฐานญาณ
๒. ถ้าผู้ฟังไม่มีอันตรายดังกล่าว ก็ทรงพิจารณาอีกว่ามีอันตรายคือวิบากหรือไม่ ด้วยกัมมวิปากญาณ
๓. ถ้าผู้ฟังไม่มีอันตรายดังกล่าว ก็ทรงพิจารณาอีกว่ามีอันตรายคือกรรม (อนันตริยกรรม) หรือไม่ ด้วยสัพพัตถคามินีปฏิบัติญาณ
๔. ถ้าผู้ฟังไม่มีอันตรายดังกล่าว ก็ทรงพิจารณาจริตของผู้ฟังธรรมเพื่อแสดงธรรมอันเหมาะสม ด้วยยอกะธัตถุณานาธาตญาณ
๕. หลังจากนั้นทรงพิจารณาความคุ้นเคยทางจิตด้วยนันทิมุตติกตาญาณ
๖. หลังจากนั้นทรงพิจารณาความยิ่งหย่อนของอินทรีย์ด้วยอินทริยปโรปริยัตตญาณ
๗. ถ้าผู้ฟังบรรลุธรรมอยู่ไกล พระองค์จะทรงเนรมิตให้เสด็จไปอยู่ใกล้ด้วยฌานาภิสังกิเลสโวทานวุฏฐานญาณ
๘. ต่อจากนั้น พระองค์จะทรงพิจารณาภพก่อนๆ ด้วยปุพเพนิวาสานุสสติญาณ

๙. ต่อจากนั้น พระองค์จะทรงพิจารณาอภัยภัยอันประเสริฐด้วยเจโตปริยญาณที่ได้รับจากจุตูปปาตญาณ

๑๐. ต่อจากนั้น พระองค์จะทรงแสดงธรรมเทศนาอันควรแก่การกำจัดอาสวะตามที่พระองค์ได้ทรงกำจัดอวิชชาได้โดยสิ้นเชิงด้วยอาณูภาพของอัสวัชยญาณ

ปรวาทีกกล่าวว่า “ทศพลญาณ ๑๐ มิได้ญาณอื่นซึ่งแตกต่างไปจากสัพพัญญุตญาณ แต่เป็นพระญาณที่แยกออกมาจากสัพพัญญุตญาณนั่นเอง” ความเห็นนี้ไม่ถูก เพราะทศพลญาณเหล่านี้รู้เห็นหน้าที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับตนเท่านั้น ไม่อาจรู้เห็นหน้าที่อื่นได้ แต่สัพพัญญุตญาณรู้เห็นหน้าที่ทั้งหมด ซึ่งเป็นหน้าที่ของทศพลญาณและหน้าที่อื่นที่ควรรู้เห็น จะเห็นได้ว่า ในทศพลญาณ ๑๐ ญาณแรกรู้เห็นว่าเป็นเหตุหรือมิใช่เหตุ ไม่อาจรู้เห็นหน้าที่อื่นได้ แต่สัพพัญญุตญาณสามารถรู้เห็นหน้าที่อื่นได้อีกด้วย ดังนั้น ญาณแรกจึงไม่ใช่สัพพัญญุตญาณ ในกรณีเดียวกัน ญาณที่ ๒ รู้เห็นผลนั้นๆ ของกรรมนั้นๆ ญาณที่ ๓ รู้เห็นขอบเขตของกรรมที่นำไปสู่ภพที่เรียกว่าปฏิบัติ ญาณที่ ๔ รู้เห็นความต่างกันของธาตุพร้อมทั้งเหตุ ญาณที่ ๕ รู้เห็นความคั่นเคยทางจิตของเหล่าสัตว์ ญาณที่ ๖ รู้เห็นความยิ่งหย่อนของอินทรีย์ ๕ ญาณที่ ๗ รู้เห็นฉานสมบัติและอาณูภาพของญาณสมบัติเหล่านั้น ญาณที่ ๘ รู้เห็นกระแสน์ในภวก่อนและการเชื่อมโยงกับกระแสน์นั้น ญาณที่ ๙ รู้เห็นจุดและปฏิสนธิ ส่วนญาณที่ ๑๐ รู้เห็นอริยสัจ ๔ โดยปริยญาณวิเศษ (การรู้เห็นด้วยการกำหนดรู้) เป็นต้น ญาณทั้ง ๑๐ อย่างเหล่านี้รู้เห็นหน้าที่เฉพาะของตนๆ ไม่อาจรู้เห็นทุกสิ่งเหมือนสัพพัญญุตญาณ

สัพพัญญุตญาณสามารถรู้เห็นสิ่งเหล่านั้นเหมือนทศพลญาณ อีกทั้งรู้เห็นหน้าที่อื่นๆ ที่ควรรู้ทั้งหมดได้ แต่ไม่อาจทำหน้าที่บางอย่างของทศพลญาณ เช่น สัพพัญญุตญาณไม่อาจเข้าฌาน ไม่อาจแสดงฤทธิ์ และไม่อาจกำจัดกิเลสได้

นอกจากนั้น ในบรรดาทศพลญาณเหล่านี้ ญาณ ๗ อย่างตั้งแต่ญาณ ๑-๗ เป็นกามาวจรธรรมที่มีวิตกและวิจารณ์ (สวิตก สวิจารณ์) ญาณที่ ๘-๙ เป็นรูปาวจรธรรมที่ไม่มีวิตกและวิจารณ์ (อวิตก อวิจารณ์) ญาณที่ ๑๐ เป็นโลกุตตระ บางคราวมีวิตกและวิจารณ์ บางคราวไม่มีวิตกและวิจารณ์ บางคราวไม่มีวิตกมีวิจารณ์ (อวิตก วิจารณ์ตต) ส่วนสัพพัญญุตญาณเป็นกามาวจรธรรมที่มี

วิตกและวิจารณ์ ซึ่งจัดเป็นโลกียธรรม

สรุปความว่า ทศพลญาณแตกต่างกับสัพพัญญุตญาณโดยลักษณะรู้เห็น, ภูมิ, วิตกกตีกะ (หมวด ๓ ที่ขึ้นต้นด้วยวิตก) และความเป็นโลกียะกับโลกุตตระ

โบราณจารย์ประพันธ์คาถาท่องจำในเรื่องนี้ว่า

ฐานาฐานเนสุ โกสลลํ	กมฺมปาโก ปตีปทา
ธาคู จาธิมุตตินุทริย-	ปริยตติปโร ตถา.
ปุพฺเพนิวาส โส จ สมา-	ปตฺติ เจวาสวกุชโย
จุตฺตูปปาตญาณญจ	นเม ทสพลํ ชินํ.

“ข้าพเจ้าขอบน้อมพระชินเจ้าผู้ทรงกำลัง ๑๐ คือ ความฉลาดในเหตุว่าเป็นเหตุและผลว่าเป็นผล วิบากของกรรม ข้อปฏิบัติ ธาคู ความโน้มเอียง ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทรีย์ ความเป็นอยู่ในภพก่อน สมบัติ การสิ้นอาสวะ และปัญญารู้เห็นจตุและปฏิสันธิ”